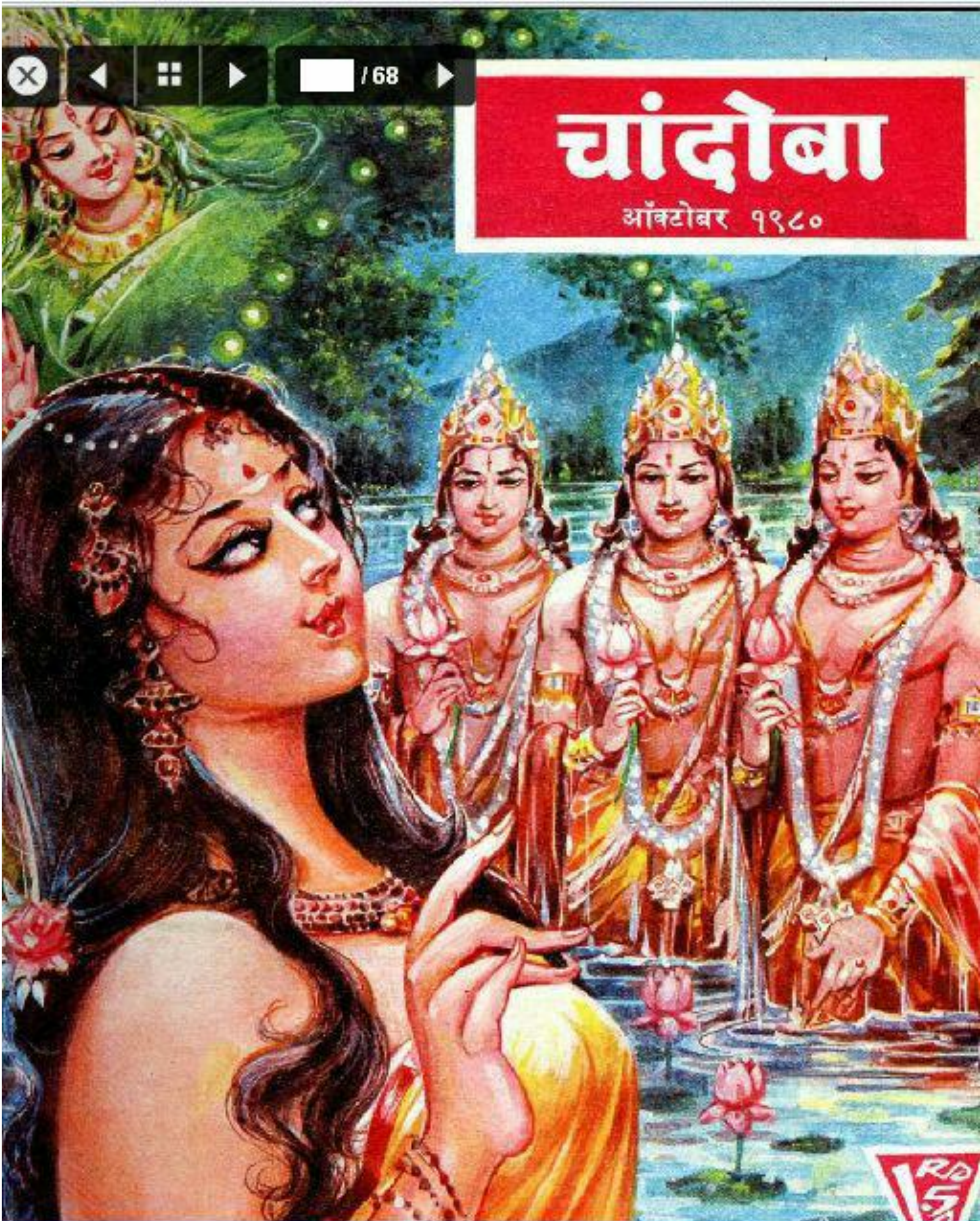

/68
चांदोबा
ऑक्टोबर १९८०

Fullscreen 127 6 / 68

प्रश्नोत्तरे

जी. मुरली, नरसापूर

प्र. : भाषा कशा अस्तित्वात आल्या? लिपिसुद्धा नसलेल्या भाषा कशा उद्भवल्या? लिपि नसलेल्या भाषांत पत्रव्यवहार कसा काय होतो?

उ. : भाषा म्हणजे वस्तूंना, गुणांना, क्रियांना दिलेली संकेत नामें किंवा शब्द होत. माणसाची वाढ इतर प्राण्यांप्रमाणे सहज प्रवृत्तींनी होत नसते. त्याला मेंदू असल्या कारणाने त्याने आपल्या सभोवतालच्या वस्तू, वातावरण व परिस्थितीनुरूप बदल घडवून अनुभवाने ज्ञान संपादन केले आहे. त्याचा हा अनुभव इतरांना काही अंशी अनुकरण करून ग्रहण करता येतो. परंतु तो अनुभव पूर्णपणे कळावा यासाठी त्या अनुभवाबरोबर काही संकेत असावे लागतात. एखादे रोपटे, मूळ, फळ किंवा प्राणी खाण्यायोग्य आहे असे अनुभवाने काही माणसांना कळले आणि त्या खाण्यायोग्य वस्तूंना नांवे असतील तर त्या नांवाद्वारे सर्वांना ते कळणे शक्य होते.

भाषा जन्मल्या तशाच लिपी जन्मल्या. भाषेप्रमाणे लिपीसुद्धा कृत्रिमच आहे. 'साप' म्हणून कोणी एका भाषेत ओरडला तर ती भाषा ज्याला कळते त्यालाच धोका असल्याचा बोध होतो. त्याचप्रमाणे एका भाषेची लिपी ज्याला माहीत आहे त्यालाच ती उपयोगी असते. परंतु लिपीचा उपयोग कोणतीही भाषा बोलणाऱ्यांना होऊ शकतो.

लिपीमुळे भाषांचा उपयोग विस्तीर्णपणे होतो. कधी काळी भेटलेल्या दोन व्यक्ती हजारो मैल दूर जाऊन राहिल्या तरी पत्रव्यवहार करून परस्परांची मैत्री कायम राखू शकतात. इंग्लिश भाषेला लिपी नसती तर जगात कोठे काय घडले हे आपल्याला काही तासांत कळू शकले असते का? लिपी नसेल तर तारेने बातम्या पाठविणे शक्य झाले असते का?

तरी लिपी येत नसलेले लोकसुद्धा दूरदूर बातम्या पोचत्या करतातच. आफ्रिकेत एका प्रदेशात घडलेल्या घटना शेंकडो मैल दूरच्या प्रदेशातील लोकांना 'टेलिग्राफी' पेक्षा जास्त वेगाने डफ वगैरे वाजवून कळवीतच असत म्हणे. त्याचप्रमाणे अमेरिकन इंडियन धूर करून त्या द्वारे दूर प्रदेशातल्या लोकांना संदेश पाठवीत असत म्हणे. परंतु डफांचा आवाज आणि धूर लौकरच हवेत विरून जातात. लिपी द्वारा पाठविलेल्या बातम्या व संदेशासारखे जास्त काळ टिकत नाहीत.

अघटित अनपेक्षित

[८६]

गुन्ह्याची शिक्षा

सिंहलदेशाचा राजा जीमूतवाहन याचा मुलगा कंदर्पकेतू हा फार सुंदर होता. एके दिवशी एका व्यापाऱ्याने त्याला एक विचित्र बातमी सांगितली. म्हणे प्रत्येक चतुर्दशीच्या दिवशी समुद्राच्या मध्यभागी कल्पवृक्षाखाली एक लोकातीत सुंदर स्त्री सुंदर वस्त्रालंकार धारण करून एका शय्येवर बसलेली दिसते.

कंदर्पकेतूला त्या स्त्रीला पाहण्याची तीव्र इच्छा मनात उद्‌भवली व त्याने, व्यापाऱ्याने सांगितलेल्या दिवशी त्या जागी जाऊन कल्पवृक्षाखाली त्या अत्यद्‌भुत सुंदर तरुणीला पाहिले. त्याला पाहतांच ती सुंदरी समुद्रात बुडी मारून अदृश्य झाली.

तिच्या सौंदर्यावर भाळलेल्या कंदर्पकेतूने समुद्रात उडी टाकली आणि समुद्राच्या तळाला गेला. समुद्राच्या तळाला एका सोन्याच्या वाड्यात विद्याधर स्त्रियांमध्ये ती स्त्री एका स्वर्णशय्येवर बसलेली होती.

तिने त्याला पाहून त्याच्याजवळ एका विद्याधर स्त्रीला पाठविले. ती विद्याधर स्त्री त्याला म्हणाली—"ही सुंदरी कंदर्पकेली नावाच्या विद्याधर राजाची मुलगी आहे. तिचे नांव 'रत्नमंजरी आहे. तिला पाहून तिच्यावर भाळलेला कोणी साहस करून समुद्रात उडी टाकून या सोन्याच्या वाड्यात येईल त्याच्याशीच लग्न करीन अशी या विद्याधर राजकन्येने प्रतिज्ञा केली आहे म्हणून ही तुमच्याशी विवाहाला तयार आहे."

कंदर्पकेतूला आनंद झाला व त्याने तिच्याशी गांधर्व विवाह केला. दोघे त्या स्वर्णभवनातच काहीकाळ स्वर्गसुख उपभोगीत राहिले.

Fullscreen 127 8 / 68

त्या स्वर्णमंदिरातील एका मोठ्या दालनात रत्नमंजरीचा सोन्याचा पुतळा ठेवलेला होता. "ह्या पुतळ्याला हात लावत कामा नये. हात लावला तर सर्वनाश होईल!" या शब्दांत रत्नमंजरीने कंदर्पकेतूला पूर्वीच सांगितले होते.

तरी देखील एकदां रत्नमंजरी जवळ नसतांना कंदर्पकेतूने त्या पुतळ्याला हात लावलाच. लगेच त्या पुतळ्याने त्याला जोराने लाथ मारली. ती लाथ लागताच कंदर्पकेतू सिहल द्वीपात येऊन पडला.

मारण होम

श्रीपर्वत प्रदेशातल्या ब्रह्मपुर येथे एक बातमी पसरली की पर्वताच्या शिखरावर घंटाकर्ण नावाचा एक राक्षस आला आहे.

ती बातमी कळल्यानंतर त्या पर्वतावर लाकूडफाटा आणायला जाणारे लोक भयभीत झाले. कोणी वर चढून गेला नाही.

वास्तविक गोष्ट अशी होती की एक घंटा चोरून नेणाऱ्या चोराला पळून जात असता एका वाघाने ठार केले होते व त्याच्या हातातली घंटा काही माकडांना सापडली होती. ती माकडे ती घंटा मधून मधून वाजवीत. म्हणून ब्रह्मपूरला राहणाऱ्या लोकांना ती घंटा वाटेल त्यावेळी ऐकू येई. ती घंटा वाजविणारा घंटाकर्ण राक्षस असावा असा विचार करून कित्येक जण गाव सोडून निघून गेले. कारण तो राक्षस नरभक्षक आहे आणि एखाद्या माणसाला त्याने धरले की त्याला खाऊन टाकीपर्यंत घंटा वाजतच राहते अशी वार्ता कोणी तरी उडविली होत्ती.

घंटाकर्ण राक्षसाला ठार करण्यासाठी जो कोणी मारण होम करील त्याला एक हजार स्वर्णमुद्रा इनाम दिले जाईल अशी दवंडी त्या देशाच्या राजाने वाजविली.

त्या घंटेचे गुपित एका नर्तकीला माहीत होते. ती आपल्या प्रियकराला गुप्तपणे भेटण्यासाठी त्या पर्वतावर निर्जन स्थानी जात असे. अशाच एका वेळी तिने घंटा वाजवीत असलेल्या माकडांना पाहिले होते.

दवंडी ऐकून ती राजाला जाऊन भेटली आणि राक्षसाला ठार करण्यासाठी ती मारण होम करण्यास तयार असल्याचे तिने सांगितले. नंतर तिने रांगोळी काढली आणि गणपतीची पूजा करून काही तांत्रिक क्रिया केल्या. नंतर एक पाटीभर माकडांना आवडणारे खाद्यपदार्थ फळे वगैरे घेतली आणि पर्वत चढून गेली. नंतर तिने माकडं रहात तिथे ती फळे वगैरे फेकली. माकडांनी घंटा सोडली व फळे खायला धावली. तिनें चटदिशी घंटा उचलली आणि पर्वतावरून उतरून गावात आली व राजाला म्हणाली–"मी घंटाकर्णाचा वध करण्यासाठी मारण होम केला आणि त्याची घंटा काढून आणली. यापुढे आपल्याला घंटेचा आवाज कधी ऐकू येणार नाही."

त्यानंतर घंटेचा आवाज येईलच कसा? राजाने तिला हजार स्वर्णमुद्रा दिल्या.

घुंगरांची हौस

एका देशात उज्वल नावाचा एक गाडीवान होता. त्याचे दुर्भाग्य असे की कोणी त्याची गाडी भाड्याने घेत नसे. गाडीवानाच्या धंद्यात त्याच्या पोटापाण्याची व्यवस्था होतनाशी झाली.

"पोट भरण्याला निरुपयोगी वृत्ती आणि जीवित घालवायला निरुपयोगी देश कितीकाळ धरून ठेवायचा? 'अखिल विश्वचि माझं घर' असे असता कोठेही

Fullscreen 127 10 / 68

जाऊन पोटापाण्यापुरताधंदा करायला काय हरकत आहे?" असा विचार करून तो स्वदेश सोडून परदेशात गेला.

वाटेत त्याला एक वाळवंट लागले. तिथे त्याला एक उंटाचे पिल्लू दिसले. ती मादी होती. त्या पिल्लाची आई उंटीण आपल्या पिल्लाला सोडून कोठेतरी निघून गेली होती.

त्याने त्या उंटाचे पिल्लू घरी आणले आणि रानातून गवत आणून त्याला चारा घालू लागला. ते पिल्लू म्हणजे मादी होती. ते मोठे झाले आणि उंटीण होऊन उंटात हिंडू फिरू लागले. त्या उंटिणीला पिल्ले झाली. ती तो भाड्याने देऊ लागला. त्याचा उदरनिर्वाह छान चालू लागला.

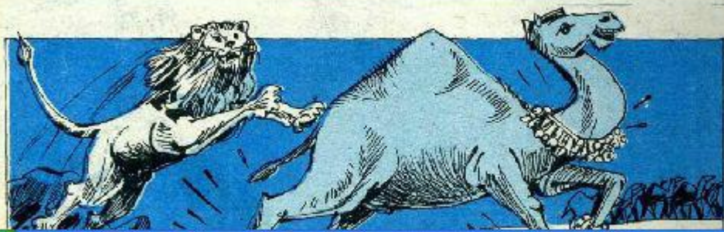
तो वाळवंटात मधून मधून त्या उंटिणी-वर बसून राजस्थान, मारवाड व गुजरात वगैरे प्रदेशात प्रवास करी आणि लहान लहान उंट विकत घेई. आपल्या उंटाचा कळप त्याने वाढविला.

त्याने विकत घेतलेल्या उंटांमध्ये एक फार सुंदर होता. म्हणून त्याने त्याच्या गळ्यात चांदीचे घुंगरू बांधले. तो उंट चाले तेव्हां घुंगरांचा मंजुळ आवाज ऐकू येई. म्हणून त्या उंटाला आपल्या घुंगरांचा थोडा गर्वही चढला. घुंगरू नसलेल्या उंटांना त्याचा हेवा वाटे.

एकदां त्या उंटांचा कळप जंगलात चरायला गेला असतां घुंगरूवाला उंट मागे एकटा राहून गेला. तो आनंदाने उड्या मारीत हिंडत असतां तो एकटा मागे पडल्याची गोष्ट त्याला कळलीच नाही.

एका म्हाताऱ्या उंटाने त्याला पाहिले व म्हणाला—"वेड्या, तू एकटा मागे पडलास की रे! सिंह वगैरे हिंस्र प्राणी आहेत बरं का! तुझ्या घुंगरांच्या आवाजाने ते नक्की येतील."

तरी घुंगरूवाल्या उंटाने दुर्लक्ष केले. उंटांचा कळप दृष्टीआड झाला. काळोख पडला. घुंगरूवाला उंट वाट माहीत नसल्यामुळे भटकत फिरू लागला. त्याच्या घुंगरांचा आवाज ऐकून एक सिंह आला आणि त्याने त्या उंटाचे पोट फाडले.

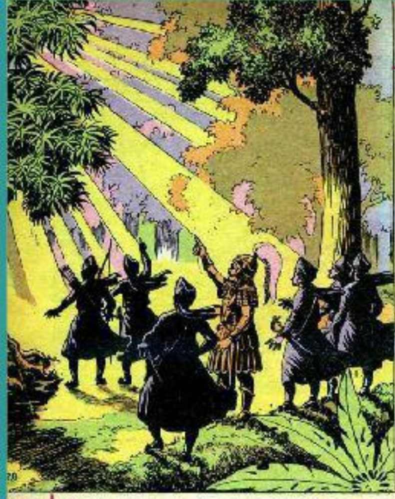
[४]

[कुंडलिनी राज्याचे सैन्य खजिना भरण्यासाठी परकी राज्यांवर स्वारीला निघाले. त्याच वेळी त्यांना शेंडेनक्षत्र दिसले. वादळामुळे काही युद्धनौका समुद्रात बुडाल्या. काही सैनिक एका बेटावर पोचले. तेथे क्रूर जनावरांच्या व मांत्रिकाच्या हातून स्वतःला वांचवून ते पळू लागले पुढे—]

सेनापती समरसेन व सैनिक तसेच पळत राहिल्यावर एका डोंगराळ प्रदेशात पोचले. तेथे त्या भयंकर एकाक्ष मांत्रिकाचा आवाज आतां त्यांना ऐकू येत नव्हता. जिवावरचे संकट टळले असे वाटून त्यांनी समाधानाचा श्वास घेतला. त्याला आणखी एक कारण होते. त्यांचा पाठलाग करणारे चतुराक्षाचे काळे घुबड आणि वनमाणूस-सुद्धा कोठे त्यांना दिसत नव्हते. अशातऱ्हेने सर्व निश्चित होऊन एका जागी दम घ्यायला थांबले.

पण आतां पुढे काय करायचे? हा प्रश्न सर्वांच्या समोर उभा होताच. सुटला नव्हता. त्यांना वाटत होतेच की पुन्हां एखाद्या मोठ्या संकटात सापडण्यापूर्वी या मंत्र-द्वीपातून निसटून बाहेर पडले पाहिजे. परंतु बेट सुटायचे कसे? आपण सोडून आलेल्या युद्धनौका समुद्रात कोठल्या बाजूला आहेत?

Fullscreen 127 12 / 68

युद्ध नौकात ज्या सैनिकांना आपण सोडून आलो त्यांच्यावर काही प्रसंग गुदरला तर नसेल? आपण या बेटावर आहों तरी कोठे, कोणत्या दिशेला?

सर्व बेटावर पसरलेल्या या अरण्यात पूर्व, पश्चिम की इतर दिशा कशा कळणार? त्या प्रदेशात जिकडे पहावे तिकडे डोंगर नि पर्वत आणि गगनचुंबी वृक्ष नि झाडे आणि झाडांवर चढलेल्या नागमोडी वेली. दिशा कळल्या तर ना आपण आहो कोठे हे कळणार?

या गुंतागुंतीच्या प्रश्नांच्या जाळ्यात समरसेन सांपडला असतां एकाएकी आकाशातून ढग नाहीसे होऊ लागले आणि सूर्यदर्शन घडले. सूर्य होता त्या दिशेला पाहील्यावर दिशांचे ज्ञान झाले आणि आपण आतां बेटावर कोणत्या जागी आहो याची कल्पना समरसेनाला झाली.

तो आपल्या अनुयायांना म्हणाला– "आपण या वेळी या मंत्रद्वीपाच्या पश्चिमेकडे आहो. आपल्या युद्ध नौका पूर्वेकडच्या किनाऱ्यावर आहेत."

"तरमग आपण काय वाटेल ते करून पूर्वेकडील किनाऱ्यावर पोचले पाहिजे." एक सैनिक म्हणाला.

"हे तुझे म्हणणे बरोबर आहे, परंतु पूर्वेकडील किनाऱ्यावर पोंचणे सोपे नाही. वाटेत कोणकोणत्या संकटांना तोंड द्यावे लागेल, नकळे. सरळ पूर्वेकडे जायचं झालं तर वाटेत मोठमोठे डोंगर व जंगले आहेत. त्याचबरोबर क्रूर रानटी जनावरेही आहेत. त्यांच्या तोंडातून वांचलो तर पूर्वेच्या समुद्रकिनाऱ्याला आपण पोचणार." असे म्हणत समरसेनाने निराशेचा दीर्घश्वास सोडला आणि एका झाडाला टेकून उभा राहिला.

स्वत: सेनापतीच निराश झालेला पाहून सैनिकांचासुद्धा धीर खचला. समरसेनाच्या ते लक्षात आले. म्हणून तो म्हणाला– "तुम्ही म्हणतां तसे पूर्वेकडच्या किनाऱ्याकडे पळणेच सर्व तऱ्हेने बरोबर दिसते आहे. मलासुद्धा तसेच वाटते आहे. आपण तसेच करू या. आता वाटेत तोंड द्यायला लागणारी अनेक संकटे व धोके हे आहेतच! आपल्या हातात तलवारी आहेत व आपल्या डोक्यावर कुंडलिनी देवीचा वरदहस्त आहे, तेव्हां आपण भिण्याचं कारणच नाही. येईल त्या संकटांना तोंड देऊन आपण आपल्या गम्यस्थानी सुरक्षित पोहोचूच! तरमग नि:शंकपणे चला, माझ्याबरोबर!" सैनिकांना या शब्दात धीर देत समरसेन निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर समरसेन एकाएकी थांबला व म्हणाला–"थांबा, तुम्ही सर्व थांबा!" त्याने सर्वांना थांबायला खूणही केली. त्यांना समोर एक भयंकर दृश्य दिसले. ते दृश्य मोठमोठ्या शूर साहसी वीरांच्या सुद्धा अंगावर कांटा उभा राहील असे भयंकर होते.

एक मोठे अजगर त्यांच्या समोरच थोड्या अंतरावर झाडाच्या फांद्यांवरून खाली सरकत येत होते. दोन चित्ते निश्चित उभे होते, जणुकाही त्यांना त्यांच्यावर अजगर उडी मारणार असल्याची कल्पनाच नव्हती.

समरसेन व इतर सैनिकांसमक्ष एका चित्त्यावर त्या अजगराने हल्ला केला आणि त्याचे डोके आपल्या तोंडात धरून त्याच्या अंगाला विळखा देऊ लागला. ते दृश्य

Fullscreen 127 14 / 68

पाहून दुसरा चित्ता भ्याला आणि तेथून पळून गेला.

परंतु लगेच थोडया वेळाने तो परतला आणि अजगराच्या विळख्यातून स्वत:ला सोडविण्यासाठी धडपड करीत असलेल्या साथीदाराला पाहून जोराने गरजला आणि त्या अजगरावर धावला.

त्या भयंकर परिस्थितीत समरसेनाने आपल्या अनुयायांना धीर देत म्हटले– "पाहिलंत कसले भयंकर द्वंद्व चालू आहे ते! आपणा सर्वांना पुढल्या वाटेवर याच तऱ्हेच्या संकटांना सावधपणे तोंड द्यायचे आहे.

त्यानंतर सर्वजण दुसऱ्या बाजूने वाट काढीत पुढे निघाले. ती वाट पाणी चाला-यला तितकीशी चांगली नव्हती. डोंगरी ओहोळांच्या पाण्याने त्या बाजूची जमीन खोल चिखलाने भरलेली होती. त्या बाजूला जिकडे पहावे तिकडे उंच गवताची कुरणं, बोरू आणि बांबूची बेटं पसरलेली होती. त्यांच्या मधून वाट काढीत पुढे जाणे तितके सोपे नव्हते. त्या परिस्थितीत सर्व सैनिकांना सावधपणे तळहातावर आपले पंचप्राण घेऊन पुढे जावयाचे होते, समरसेन पुढे होता व मार्ग काढीत होता आणि मधूनमधून आपल्या अनुयायी सैनिकांना प्रोत्साहन देत होता.

आणखी थोडे अंतर चालून समरसेन सैनिकांना म्हणाला–"हे पहा, हा सर्व प्रदेश पाणथळ दिसतो आहे. येथे जे तलाव आणि डबकी दिसत आहेत त्याच पाण्यात राहणारे भयंकर प्राणीसुद्धा असण्याची शक्यता आहे. तरी जंगली जनावरांइतके पाण्यातील प्राण्यांना भ्यायचे कारण नाही."

समरसेनचे बोलणे संपले असेल नसेल तेवढ्यात एक गेंडा बाजूच्या झाडीतून बाहेर आला. त्याला पाहून सर्व सैनिक घाबरले आणि कोणत्या बाजूला पळून जावे याचा विचार करू लागले. समरसेन त्यांना सावध करून म्हणाला–

"येथून आणखी कोठे पळण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे याहून मोठ्या संकटात स्वत: होऊन उडी घेण्यासारखे आहे. तुम्ही एका पाठोपाठ एक असे रांगेत उभे रहा आणि तलवारी उपसून जरूर पडल्यास एकदम हल्ला करण्यास तयार रहा."

गेंड्याने जरा मान उचलून त्यांच्याकडे पाहिले आणि एकदा डरकाळी फोडून पुढच्या पायाने जमीन उकरून मागे फेकू लागला. त्याची ती भयंकर मुद्रा पाहून सर्व सैनिक घाबरले. त्यांचा नायक समरसेन काय म्हणतो हे कळावे म्हणून सर्व त्याच्याकडे पाहू लागले. समरसेन काही म्हणणार, तितक्यात गेंडा त्यांच्यावर झडप मारण्यासाठी पुढे येऊ लागला.

समरसेन सर्वात पुढे होता. त्याने सारी शक्ती एकवटून गेंड्यावर आपल्या तलवारीचा वार केला. दुसरे एखादे जनावर असते, तर जखमी होऊन तत्काळ जमिनीवर लोळू लागले असते परंतु गेंड्याच्या अंगाला तलवारीचा तो वार जणुकाही लागलाच नाही, अशा तऱ्हेने तो गेंडा ताठ जागच्या-जागी उभा होता परंतु गेंडा चिडून गेला होता आणि त्याने एक डरकाळी फोडली. सर्व आकाश दुमदुमले. नंतर त्याने पुढल्या खुराने जमीन उकरून सैनिकांवर हल्ला केला.

परंतु सैनिक मुळीच भ्याले नाहीत. त्यांच्या नायकाने जे धाडस दर्शविले होते त्यामुळे त्यांचा उत्साह द्विगुणित झाला होता. त्यांनी गेंड्याला चारही बाजूंनी घेरले व आपल्या तलवारी भोसकून त्याच्या अंगाची चाळणी करून टाकली.

Fullscreen 127 16 / 68

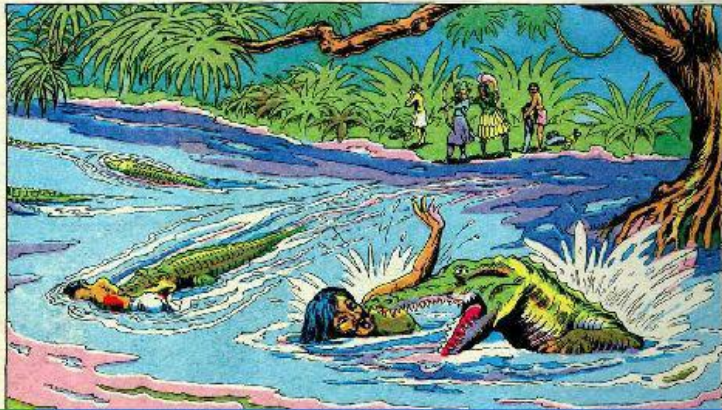
गेंडा जखमी होऊन मोठ्याने डरकाळी फोडून एका बाजूला कोसळला. तेव्हा समरसेन सैनिकांना म्हणाला–"आपण आतां तरी या संकटातून वांचलो. परंतु याची डरकाळी ऐकून जवळपासची क्रूर जनावरे या बाजूला नक्की येतील. म्हणून आपण या जागेपासून लवकर पाय काढणे हिताचे होईल." असे म्हणत तो तेथून निघाला. त्याच्या पाठोपाठ सैनिकही निघाले.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एक मोठे सरोवर दिसले. ते दिसतांच काही सैनिकांना पाणी पिऊन तहान भागवून घ्यावेसे वाटले. एकजण म्हणाला ही–"पहा तरी, पाणी कसे स्फटिकासारखे स्वच्छ निर्मळ आहे. यांत आंघोळ करायला पण गंमत वाटेल."

ते ऐकून समरसेनाने त्या सर्वांना सावध करीत म्हटले–"हे मंत्रद्वीप आहे, विसरलात वाटते? सावध होऊन काय ते करा."

ज्या दोन सैनिकांना खूप तहान लागली होती, ते मागेपुढे न पाहतां पाण्यात उतरलेच. त्याच वेळी त्यांच्या लक्षात आले की त्यांच्या चारी बाजूचे पाणी हलू लागले आहे आणि तीनचार मगरींनी येऊन त्यांना धरलेच. ते मोठ्याने ओरडले. काठावरून समरसेनाने आणि इतर सैनिकांनी आपले बाण मगरींवर सोडले. परंतु निरुपयोग मगरी त्या दोघांना सरोवरात ओढून घेऊन गेल्याच.

या घटनेमुळे सर्वांना धास्तीच बसली. समरसेन व इतर चार सैनिक तेथे जास्त

वेळ थांबणे धोक्याचे आहे हे ओळखून तेथून निघाले. आतां ते आणखी सावधगिरी बाळगून चालू लागले. थोडे अंतर आणखी चालून गेल्यावर त्यांना आणखी एक मोठे सरोवर दिसले.

ते सरोवर पाहून समरसेनासमोर हा प्रश्न उभा राहिला की हे सरोवर पार करून पलीकडे कसे जावयाचे? परंतु त्याच वेळी पाणी हलत होते ते पाहून समरसेनला कळायला वेळ लागला नाही की सरोवरात दूर कोणी तरी आंघोळ करतो आहे. परंतु त्याला दूरवर नजर फिरविली तरी माणसाची आकृती दिसली नाही. जवळच एका झाडाच्या फांदीला एक लांब टोपी टांगलेली होती ती दिसली. त्या टोपीला माणसांच्या डोळ्यांसारखी दोन विचित्र भोके होती.

ती विचित्र टोपी पाहून सर्व सैनिक आश्चर्यचकित झाले. समरसेन देखील चकित झाला. परंतु ही टोपी कोणाची आणि पाण्यात कोण आंघोळ करतो आहे, या प्रश्नांची उत्तरे त्याला मिळाली नाहीत. सरोवराचे पाणी अद्याप हलतच होते. पाण्याच्या हालण्यावरून असे वाटत होते की कोणीतरी अदृश्य रूपे पाण्यात आंघोळ करीत आहे.

त्यानंतर समरसेन व सैनिक एका झाडीत शिरून झाडांच्या आड लपून सतर्कपणे एक

टक लावून ती व्यक्ती दिसते का पाहू लागले. समरसेनाला एक शंका आली, ही व्यक्ती एकाक्षी मांत्रिक तर नाही?

थोडा वेळ विचार केल्यानंतर समरसेनाला खात्रीलायक वाटू लागले की ती व्यक्ती एकाक्षी मांत्रिक नसावा. परंतु ही टोपी कशी काय येथे? ही त्याची नसेल तर आणखी कोणी मांत्रिक आहे की काय? ही शंका त्याच्या मनात आली.

इतक्यात सरोवरातून कोणीतरी बोलत असल्याचा भास झाला. सर्वांना तो आवाज ऐकू आला. स्नान करणारी व्यक्ती कोणता तरी मंत्र म्हणत होती. त्याचा स्वर थोडा घोगरा व गंभीर वाटत होता. तेव्हा

Fullscreen 127 18 / 68

समरसेनाला वाटले की हा कोणी तरी सर्वसामान्य माणूस नसावा.

त्याच वेळी त्यांना आणखी एक भयंकर दृश्य दिसले. सरोवरच्या काठच्या झाडीच्या मागून एका सांपाची फडा असावी तसे एका जनावरचे तोंड वर येत होते.

ते एक विचित्र जनावर होते. त्याची आकृती हत्तीहून चारपाच पट तरी मोठी असावी. परंतु इतक्या मोठ्या जनावराचे तोंड इतके बारीक कसे?

सर्वजण त्या विचित्र जनावराकडे एकटक पहात होते आणि मनात म्हणत होते, पुढे काय होते नकळे! त्या जनावराने आपले बारीकसे तोंड सरोवरात घातले आणि असे वाटले की जमिनीवरूनच पाण्यातल्या त्या अदृश्य व्यक्तीला धरण्यासाठी त्या प्राण्याचा तो प्रयत्न होता.

त्या विचित्र जनावरचे डोके पाण्याच्या पातळीपासून हातभर वर असेल नसेल की सरोवराच्या आतून एका व्यक्तीची भयंकर किंकाळी ऐकू आली. त्या किंकाळीच्या पाठोपाठ तत्काळ झाडाच्या फांदीला अडकवलेली लांब व विचित्र डोळे असलेली टोपी खाली सरकू लागली.

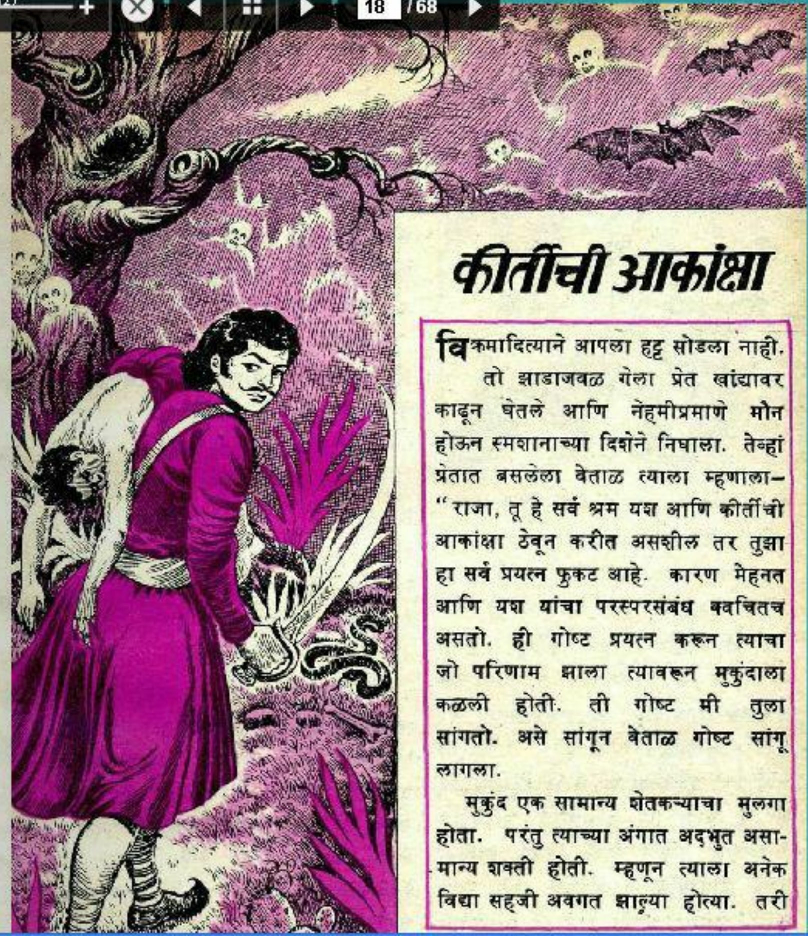
दुसऱ्या क्षणाला सरोवरात ती व्यक्ती ती टोपी घालीत असलेली दिसली. त्या व्यक्तीला पाहताच ते विचित्र जनावर घाबरून जाऊन सरोवराच्या काठावरून दूर पळून गेले.

तेव्हां सरोवरातली ती व्यक्ती ओरडून म्हणाली–"अस्सं! तूच का होतास महोदरा? तू मलाच गिळायला आला होतास होय? चतुराक्षाला गिळण्याचे तुझे एवढे धाडस होते का रे!"

मांत्रिक चतुराक्षाला पाहून समरसेन व इतर सैनिक सर्वांना कांपरेच भरले. एकाक्षी मांत्रिकाच्या या हाडवैऱ्याची नजर चुकवून आतां कसे पळायचे? समरसेन याच विचारात चहूंकडे नजर फिरवून पाहू लागला.

(क्रमशः)

कीर्तीची आकांक्षा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तू हे सर्व श्रम यश आणि कीर्तीची आकांक्षा ठेवून करीत असशील तर तुझा हा सर्व प्रयत्न फुकट आहे. कारण मेहनत आणि यश यांचा परस्परसंबंध क्वचितच असतो. ही गोष्ट प्रयत्न करून त्याचा जो परिणाम झाला त्यावरून मुकुंदाला कळली होती. ती गोष्ट मी तुला सांगतो. असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मुकुंद एक सामान्य शेतकऱ्याचा मुलगा होता. परंतु त्याच्या अंगात अद्भुत असामान्य शक्ती होती. म्हणून त्याला अनेक विद्या सहजी अवगत झाल्या होत्या. तरी

Fullscreen 127 20 / 68

शेवटी त्याला एका सामान्य शेतकऱ्याचेच आयुष्य घालवावे लागले होते.

मुकुंद एका सामान्यशा खेडगावात रहात असे. ते गाव कधी काळी एक सुप्रसिद्ध तीर्थक्षेत्र होते. तेथून जुन्या काळातील अनेक अवशेष व शिलालेख उपलब्ध झाले होते. ते पाहण्यासाठी दूर दूरच्या प्रदेशातून लोक येत. त्यांच्याशी बोलतांना मुकुंदच्या मनात हा विचार येई की हे लोक तर बुद्धिमत्तेत माझ्याहून कोणत्याही प्रकारे श्रेष्ठ दिसत नाहीत. परंतु आयुष्यात हे यशस्वी कसे काय झाले? त्याला असेही वाटे हो यशस्विता आपल्याला सुद्धा मिळाली तर किती बरे

होईल? त्याने त्यापैकी काहीजणांजवळ ती गोष्ट बोलूनही दाखविली.

एका वृद्ध माणसाने मुकुंदच्या मनातली गोष्ट ओळखली व म्हणाला–"काय रे, तू या एका खेडेगावात असाच पडून राहिलास तर तुझी ही हुशारी वाया जाणार नाही का? तू एखाद्या मोठ्या शहरात जाऊन कां नाही रहात?"

मुकुंदच्या मनाला ती गोष्ट पटली व तो, वडिलांनी त्याला किती समजावून सांगितले असूनही तिकडे दुर्लक्ष करून, एका शहराच्या वाटेने निघाला.

मुकुंदला वाटत एक जंगल लागले. त्या वाटने एकटद्याने प्रवास करणे धोक्याचे होते. परंतु मुकुंदला वाटले की त्याच्यासारख्या हुशार व साहसी तरुणाने पाय मागे घेणे अपमानास्पद होईल. म्हणून तो त्याच वाटेने पुढे निघाला.

जंगलात एका जागी एका चोराने त्याला अडविले. मुकुंदने त्या चोराला बडवून काढले. चोराने चकित होऊन मुकुंदला विचारले–"मी गेली दहा वर्षे चोऱ्या करीत आलो आहे. माझं नाव ऐकूनच लोक घाबरून पळून जातात. परंतु मी तुझ्यासारख्या बहादूराला मी आजपर्यंत कधी पाहिले नाही." मुकुंदला जेव्हां मार खाणारी व्यक्ती वीरेंद्र नावाचा चोर

असल्याचे कळले तेव्हां त्यालासुद्धा आश्चर्य वाटले.

तो वीरेंद्रला म्हणाला–"मला यश आणि कीर्ती मिळावी म्हणून फार इच्छा आहे. तू मला चोरी करायला शिकव आपण दोघे मित्र म्हणून राहू."

त्यानंतर दोघे शहरात गेले. वीरेंद्र चोरी करायला एका घरी गेला. रात्री दोघे त्या घराच्या आवाराभोंवतीची भिंत ओलांडून गेले. वीरेंद्रने त्या घराच्या मागच्या दाराची कडी बाहेरूनच काढली. मुकुंद त्याचे प्रत्येक काम लक्षपूर्वक पहात होता.

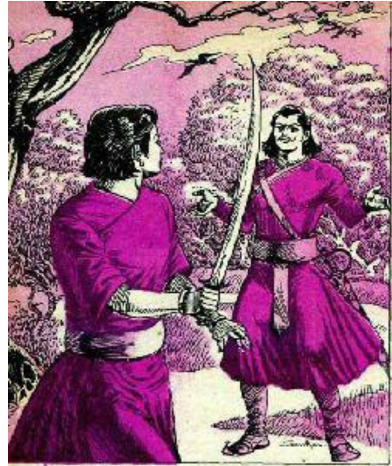
नंतर दोघे त्या घराच्या तिजोरीच्या खोलीत शिरले. वीरेंद्रने काहीतरी युक्ती करून तिजोरी उघडली व दागिने रुपये काढून घेऊन त्याचे एक गाठोडे बांधून घेतले. दोघे तेथून पळून जायच्या बेतात होते, तेवढ्यात वीरेंद्रला भिंतीला टांगलेली एका बाईची तसबीर दिसली. तेथे झोपलेल्या लोकांकडे त्याने पाहिले आणि इतकी जोखिम घेऊन बांधून घेतलेले गाठोडे तेथेच टाकले आणि मुकुंदाबरोबर रिकाम्या हातांनी बाहेर निघून गेला. तेव्हां मुकुंदाने चिडून जाऊन चोराला विचारले–"काय रे, इतकी जोखिम घेऊन तू हे सर्व जे संपादन केलेस ते टाकून कां निघून आलास?"

चोर म्हणाला–"एकदां मी जंगलात एका जागी जखमी होऊन मरणाची वाट पहात पडलो होतो. त्यावेळी एक बाई आपल्या माहेरी एका गाडीत बसून जात होत्या. त्यांनी मला गाडीत आपल्या माहेरी नेऊन माझं औषध पाणी केले. आज आपण चोरी केली ते घर त्या बाईच्या नवऱ्याचे आहे. माझा जीव ज्या बाईने वांचविला तिच्याच घरात चोरी करणे पाप आहे!"

मुकुंदने विचार केला, असला वेडा पीर काय कामाचा? तो त्याला सोडून आणखी कोठेतरी निघून गेला. हिंडत फिरत मुकुंद आता कोठे रहायचे असा विचार करीत

Fullscreen 127 22 / 68

असतां अचानक त्या गावाचे न्यायाधीश शरच्चंद्र यांची भेट झाली.

न्यायाधीश शरच्चंद्रांचा एक नियम होता, दररोज जेवायला बरोबर कोणीतरी पाहुणा असला पाहिजे. त्या दिवशी मुकुंद त्यांना भेटला व त्याला त्यांनी बरोबर जेवायला बोलाविले. मुकुंदशी बोलत असतां त्याच्याविषयी सर्व माहिती त्यांना कळली. त्यांनी त्याला सांगितले, त्याची राहण्या खाण्यापिण्याची चांगली सोय होई-पर्यंत त्याने त्यांच्याकडेच रहावे.

त्या गावात चक्रधर नावाचा एक शूर योद्धा रहात होता. मुकुंदने विचार केला की तो आपल्या हाती हारला की आपल्याला लोक पराक्रमी वीर म्हणून ओळखू लाग-तील. परंतु मुकुंदने घाई न करतां चक्रधर दिवसभर काय करतो हे बारकाईने पाहून घेतले. चक्रधर एकटा आपल्या बागेत संध्या-काळच्या वेळी फिरायला जाई. मुकुंद एके दिवशी गुप्तपणे त्या बागेत शिरला आणि चटदिशी तलवार उपसून चक्रधरवर वार करायला गेला.

चक्रधरने चकित होऊन विचारले–"तू कोण रे?"

"मी तुझ्याशी द्वंद्व करून तुझ्याहून मोठा वीर म्हणवून घेण्यासाठी आलो आहे." मुकुंद म्हणाला.

"तरमग तू असा लपून छपून कां आलास? सर्वांसमक्ष मला आव्हान कर आणि ये!" चक्रधर म्हणाला.

"सर्वांसमक्ष मी हारलो तर माझी मान खाली होईल. ते मला पसंत नाही. त्या पूर्वी तुझ्यात किती शौर्य आहे हे कळावे हाही एक हेतू आहे." मुकुंद म्हणाला.

चक्रधरने चटदिशी म्यानेतून तलवार उपसली आणि मुकुंदवर धावला. परंतु दोनतीन मिनिटातच मुकुंदने चक्रधरची तलवार पाडून त्याला नि:शस्त्र केले.

चक्रधर चकित होऊन म्हणाला–"तू कोणत्याही गुरूजवळ शिकलेला दिसत नाहीस. तुला खड्गयुद्ध सहजी आले आहे. तू माझ्याबरोबर मैत्री करून राहिलास तर मी तुझ्याकडून काही पवित्रे शिकून घेईन.'

"त्यात मला काय फायदा मिळणार?" चक्रधरने विचारले.

"तुला मी दररोज शंभर रुपये देईन." चक्रधर म्हणाला.

थोर व्यक्ती म्हणवून घेण्यास पैसा पाहिजे, हे ओळखून मुकुंदने चक्रधर बरो-बर रहायचे कबूल केले.

दोन महिन्यांनी चक्रधरने मुकुंदकडून इतके शिकून घेतले की तो मुकुंदहून पटाईत झाला. म्हणून मुकुंदची नोकरी सुटली. परंतु त्याला त्याचे एवढे वाईट वाटले नाही. कारण त्याच्याजवळ सहा हजार रुपये जमा झाले होते. त्या भांड-वलावर व्यापार करतां येईल असे त्याला वाटले. असा विचार करून त्याने वासुदेव नावाच्या एका व्यापाऱ्याचा सल्ला घेतला. वासुदेव एक प्रसिद्ध व्यापारी होता. त्याच्या मदतीने व्यापार करून मुकुंद एका वर्षात लक्षाधीश झाला. त्यानंतर वासुदेवने मुकुंदला सल्ला दिला–"मुकुंद तुला जो फायदा झाला आहे त्यातले दहा टक्के दानधर्म करून कीर्ती संपादन कर."

मुकुंद लक्षाधीश झाला खरा, परंतु त्याला यश प्राप्त झाले आहे असे वाटले नाही. म्हणून त्याने वासुदेवचा सल्ला मानला नाही. त्याने चित्रकला व संगीत-शास्त्राचा अभ्यास सुरू केला. तरी त्याला यश मिळाले नाही.

मध्यंतरी मुकुंदचे वडील त्या गावी आले. वडिलांना पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. त्याने त्यांना विचारले–"बाबा, तुम्ही एकाएकी या गावी कसे काय आलात?"

"या वर्षी आपल्या शेतात एकरी तीस मण धान्य निघाले आहे. मी इतके दिवस श्रम करीत आलो त्यात मला या वर्षी यश

Fullscreen 24 / 68

मिळाले. राजाने माझा सत्कार करण्यासाठी मला बोलाविले आहे." मुकुंदचे वडील म्हणाले.

पित्याचा सत्कार राजसभेत झाला. तो मुकुंदने प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिला. त्याला फार आनंद झाला. त्यानंतर तो आपल्या वडिलांबरोबर आपल्या खेडेगावी येऊन राहू लागला आणि शेतीभातीची कामे पाहू लागला. त्या दिवसापासून यश आणि कीर्तीच्या पाठीमागे पळण्याचे त्याने सोडले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, मुकुंदने यश आणि कीर्तीच्या मागे लागणे कां सोडले? त्याच्या अंगात त्यासाठी लागणारे सामर्थ्य किंवा शक्ती नव्हती म्हणून का? की वडील भेटतांच त्याला घर आठवले. त्याने जे जे प्रयत्न केले होते त्यात तो यशस्वी झाल्याचेच सिद्ध झाले होते! तरमग यश आणि कीर्ती मिळविण्याविषयी तो निराश कां झाला? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–" मुकुंदला मोजक्या क्षेत्रात यश मिळेल असे वाटत होते, ही त्याची चूक होती. जवळजवळ सर्वच क्षेत्रात त्याला यश मिळण्या इतकी त्याच्या अंगात शक्ती होती. परंतु खरे यश मिळाल्यावर ते चिरस्थायी करण्यास लागणारी साधना त्याच्या अंगी नव्हती. वडिलांना शेतीच्या धंद्यात सर्वांत उत्तम शेतकरी म्हणून यश मिळाल्याचे कळल्यानंतर मुकुंदला आपली चूक कळली. यश प्राप्तीसाठी त्याला देशभर भटकण्याची आणि निरनिराळ्या क्षेत्रात आपली शक्ती अजमावून पाहण्याची गरज नव्हती. निष्ठा व चिकाटी असेल तर आपल्या घरी राहून कोणत्याही क्षेत्रात यश संपादन करणे शक्य आहे. हे कळतांच तो वडिलांबरोबर घरी परतला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

साव नि चोर

श्यामूचे वाडवडील चोर व दरोडेखोर म्हणून प्रसिद्ध होते. म्हणून श्यामूसुद्धा चोरीचा धंदाच करू लागला. त्याला रामू नावाचा मुलगा होता. श्यामूचे उतारवय होत गेले तसतसे त्याला वाटू लागले की रामूला आपला धंदा वेळीच शिकवून अट्टल चोर केले पाहिजे. परंतु रामूला वडिलांचा तो धंदा आवडत नव्हता.

रामूने आपल्या उदरनिर्वाहासाठी कोणतातरी दुसरा धंदा करावयाचे ठरविले. त्याप्रमाणे तो कामाच्या शोधार्थ गांवभर फिरत राहिला. शेवटी इनामदारांनी त्याला आपल्या घरी पाहारेकरी म्हणून नेमले. रामूने ते काम इमाने इतबारे केले.

इनामदारांजवळ दोन अत्यंत मूल्यवान असे दोन हिरे होते. परदेशात तशा तऱ्हेच्या हिऱ्यांना फार मोठी मागणी होती. तसेच हिरे जहागीरदारांच्या घरी चार होते. इनामदारांनी विचार केला की आपले दोन आणि जहागीरदारांकडले चार मिळून सहाचे सहा हिरे परदेशात पाठविले तर चांगली किंमत मिळेल. परंतु जहागीरदार, जास्त किंमत मिळाल्याशिवाय ते हिरे विकणार नाहीत, म्हणून इनामदारांनी ते चोरून आणायचे ठरविले.

त्याप्रमाणे पुष्कळ विचार करून ते रामूला जवळ बोलावून म्हणाले–" रामू, मी तुझ्या फायद्याची गोष्ट सांगतो आहे. जहागीरदारांकडचे चार हिरे तू चोरून आणून दिलेस तर मी तुला एक मोठे बक्षिस देईन."

रामू म्हणाला–"मालक, मी चोर व दरोडेखोर असलेल्या कुटुंबातच जन्मलो आहे. परंतु मला तो धंदा आवडला नाही म्हणून मी पाहारेकऱ्याची नोकरी आपल्या

 Fullscreen 127   26 / 68

पदरी करू लागलो. तेव्हां हे काम माझ्या हातून होणार नाही. मला माफ करा."

ते ऐकून इनामदारांना आश्चर्याबरोबर रागही आला व म्हणाले–"काय म्हणालास? तू चोर लुटेऱ्यांच्या कुटुंबात जन्मलास? मला हे यापूर्वी कळले असते तर मी आपल्या घरी नोकरी दिली असती का? चालता हो, आताच्या आता!"

रामू नोकरी सोडून निघून गेला.

ही गोष्ट घडली त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी जहागीरदार इनामदारांच्या घरी येऊन म्हणाले–"हे पहा, मित्रा, मी व्यापाराच्या कामाने महिन्याभरासाठी परगावी जातो आहे. हल्ली चोरांचा सुळसुळाट वाढला आहे. म्हणून हे चार हिरे ठेवून घे. परत आल्यावर घेऊन जाईन." असे सांगून व ते चार हिरे इनामदारांना देऊन जहागीरदार निघून गेले.

परगावाहून परत आल्यावर जहागीरदार इनामदारांकडे हिरे परत मागायला गेले. इनामदार जणुकाही त्यांना काही माहीत नाही, असा आव आणून जहागीरदारांना म्हणाले–"तुम्ही, मला हिरे दिलेत? केव्हां? कशासाठी? माझ्याकडून तुम्ही पावती वगैरे काही लिहून घेतली होती का?"

जहागीरदार चकित होऊन रागाने इनामदारांना म्हणाले–"मला रामूने तुझ्या मनात काही तरी काळेबेरे असल्याचे सांगितले आहे. परंतु ते मला खरे वाटले नाही. त्या गोष्टीची खात्री व्हावी याचसाठी मी हिरे तुझ्याकडे ठेवले. ते रामूने केव्हांच तुझ्या घरातून आणून माझ्याकडे पोचते केले आहेत. हे पहा, डोळे उघडून!" असे म्हणत जहागीरदारांनी खिशातून ते चार हिरे काढून दाखविले व म्हणाले–"आज मला कळले की तुझ्यासारख्या संभावित चोरांवर विश्वास करतां कामा नये. मी गावातल्या सर्व प्रतिष्ठित वडीलधाऱ्यांच्या कानावर ही गोष्ट घातल्याशिवाय राहणार नाही." त्यानंतर त्यांनी रामूला आपल्या घरी चांगला पगार देऊन पाहारेकरी नेमले.

शाप भोंवला नाही, पावला!

भीमाकाकू व ठकूताईंचे परस्परांशी हाडवैर होते. एकदा ठकुताई एक गाय विकत घ्यायला आठवड्याच्या बाजाराला निघाल्या. तेव्हां भीमाकाकू म्हणाल्या–"ओहो, गाय विकत घ्यायला निघालीस का, वेडे! तू बरोबर नेते आहेस ते पैसे घालवून बसली नाहीस म्हणजे मिळविलीस, समज!" आपल्या तोंडचे वाक्य म्हणजे शापच वाटायचा भीमाकाकूंना.

ठकुताईंनी भीमाकाकूच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व बाजाराला गेल्या. संध्याकाळी त्यांना रिकाम्या हातांनी येत असलेल्या पाहून भीमाकाकू आपला शाप लागला असे वाटून म्हणाल्या–"काय ग ठकुताई, रिकाम्या हातानेच का? हांय बाई, व्हायचं असेल ते टळते का?"

"तसं नाही हो, भीमाकाकू. मी बाजारात सहाशे देऊन गाय विकत घेऊन येत होते आणि शेजारच्या गावचे सावकार भेटले. गाईला पाहून इतके खूष झाले की 'एक हजाराला देता का?' विचारलं त्यांनी. चारशे रुपये फायदा होतो आहे, का सोडा, असा विचार करून ते पैसे घेऊन येते आहे. तुम्ही म्हणालात तसं 'व्हायचं असतं ते टळतं का? होतंच!'" असे म्हणत ठकुताई आपल्या घरात गेल्या.

Fullscreen 127 28 /68

जांवई द्वय

लखुजी एक गरीब शेतकरी होता. त्याने दोघां मुलींची लग्ने करून दिली आणि आणखी गरीब झाला. लग्नांच्या खर्चाखाली घरातली सर्व चीजवस्तु गेली. उरली काय ती चार एकर जमीन, एक बैलांची जोडी आणि गाडी.

लग्ने झाल्यावर सहा महिन्यांनी संक्रांत आली. सणाला मुलींना व जावयांना बोलवायला लखुजीची बायको आग्रह करू लागली. लखुजी फक्त होकारार्थी मान हलवी, परंतु त्याने त्यासाठी काही केले नाही.

धाकट्या मुलीला माहेरचा फार अभिमान होता. "माहेरी जाऊ या का?" नवऱ्याला म्हणाली.

"तुझ्या बाबांनी बोलाविले नाही आणि आगंतुकासारखं जायचं का?" धाकटे जावईबापू म्हणाले.

"आपल्याला माझ्या आईबाबांनी बोलवायला हवे का हो? हे काय बोलणं झालं?" धाकटी मुलगी म्हणाली.

धाकटे जांवईबापू तयार झाले.

त्याच प्रमाणे लखुजीची थोरली मुलगी-सुद्धा आपल्या नवऱ्याला घेऊन माहेरी निघाली. थोरला जांवई पहिल्याने तयार होत नव्हता.

"आमच्या बाबांनी धाकट्या जांवयाला सण म्हणून काही भेट दिली समजा, आणि तुम्ही तेथे गेला नाहीत म्हणून तुम्हाला काही अहेर मिळाला नाही तर माझी मान खाली नाही का होणार?" थोरली मुलगी नवऱ्याला म्हणाली. म्हणून बिचारा बायकोच्या आग्रहाने निघाला होता. अशातऱ्हेने थोरले जांवईसुद्धा सासुरवाडी पोचले.

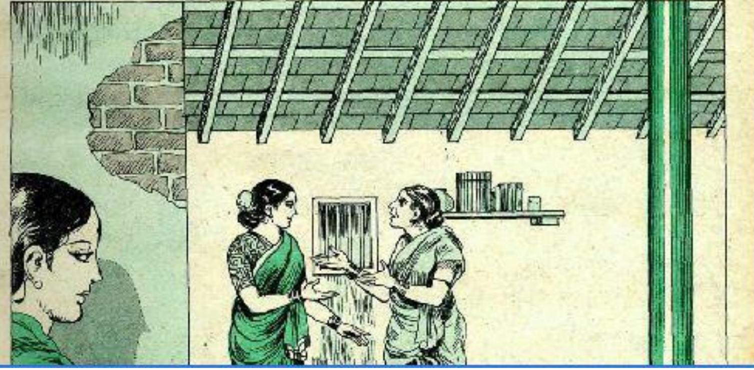
वाजत गाजत बोलावून आणल्यासारखे दोघे जांवई सासुरवाडी पोचले. दोघां मुलींना व जावयांना गाड्यांतून उतरतांना पाहून लखुजी थक्कच झाला. त्याच्या बायकोला मात्र वाटले की नवऱ्याने आपण म्हटल्या प्रमाणे दोघां मुलींना व जांवयांना बोलाविले. म्हणून तिला फार आनंद झाला.

सण कसातरी पार पडला. परंतु लखुजी दोघां जावयांना सणाचा काही अहेर वगैरे करणार असल्याची लक्षणे दिसली नाहीत. "असं कां?" हा एकच प्रश्न दोघां जावयांच्या मनात पुन्हां पुन्हां येत होता. दोघांना वाटे की दुसऱ्याला कळू दिल्याशिवाय गुपचुप देण्या घेण्याचा कार्यक्रम उरकून घ्यायचा विचार सासऱ्याच्या मनात आहे की काय? दोघांना शंका आली होती त्याप्रमाणे लखुजी, दोघे परत आपल्या घरी निघणार होते नेमका त्या दिवशी लखुजी घरातून नाहीसा झाला व कोठे गेला कोणाला कळले सुद्धां नाही.

थोरली आईला जाऊन म्हणाली– "आमच्या ह्यांना सणाच्या वेळी काहीतरी द्यायला नको का ग, आई?"

आई गोंधळलेल्या स्वरात म्हणाली– "तुमचे बाबा घरातलं धान्य सर्व विकून लग्नासाठी जे कर्ज झालं होतं ते फेडायला व उरलेली रक्कम जावयांना काही आणून द्यायला गेले असतीलसे वाटतं!"

दाराआड उभी राहून धाकटीने ते ऐकले. तिने सुद्धा धावत जाऊन अहेरा-विषयी आईला विचारलं.

Fullscreen 30 / 68

आई म्हणाली—"तुमचे बाबा बैल विकून धुझ्या लग्नाकरिता झालेला खर्च फेडायला व उरले तर अहेर आणायला गेले असावेत की काय, मला ते माहीत नाही."

दोघां जावयांना ती बातमी त्यांच्या त्यांच्या बायकोकडून कळली. थोरल्या जावयाने सासऱ्याचे बैल गाडीला जुंपले आणि गाडीत धान्याची पोती घालून बाजाराला निघाला. धाकटा जांवई ठीक वेळेवर आला आणि त्याच गाडीत बसला.

गाडी बाजारात पोचली. थोरला जावई धान्य विकायला एका बाजूला गेला तर धाकटा बैल विकायला दुसरीकडे गेला. दोघांना भाव कसा करायचा माहीत नव्हते.

धान्याचे व्यापारी थोरल्याला घेरून धान्याचा भाव विचारू लागले.

थोरल्या जांवयाने मनातल्या मनात काहीतरी विचार करून काहीतरी भाव सांगितला. सर्व व्यापारी खदखदां हसू लागले. त्याने सांगितला तो किरकोळ धान्याचा भाव होता. व्यापारी कां हसले ते नकळल्यामुळे थोरल्या जावयाने विचारले— "तुम्ही कोणत्या दराने घेणार बोला!"

ते ऐकून आणि हा माणूस कोठून तरी धान्य चोरून घेऊन आला असावा असा संशय आल्यावरून व्यापाऱ्यांनी पोलीसांकरवी त्याला अटक करविली.

धाकट्या जावयाची तीच दुर्गत झाली. बैल विकत घेणारे किंमत विचारू लागले तेव्हा काय उत्तर द्यावे हे त्याला कळले नाही. म्हणून त्याने शेजारी तुपाचा व्यापारी होता त्याला विचारले. बैल खरेदी करायला आलेल्यांना संशय आला की कोणाचे तरी बैल चोरून आणले असावेत याने आणि त्याला पोलीसांकरवी अटक करविली.

लखुजीला दोघां जावयांनी केलेला पराक्रम कळला. त्याने पोलीस ठाण्यावरून त्यांना सोडविले तेव्हां त्याचे पंचप्राण कंठापर्यंत येऊन पोचले होते. जावयांना काही तरी अहेर करता यावा म्हणून तो शेजारच्या गावी कर्ज मागायला गेला होता. ती रक्कम पोलीसांकडून दोघांना सोडवायलाच पुरेशी ठरली!

सुवर्णपात्र

पांचव्या कल्पात बोधिसत्वांनी सेरिवा नावाच्या देशात भांडी विकणारा तांबोळी म्हणून अवतार धारण केला. ते जुनी भांडी विकत घेऊन त्यांच्या ऐवजी नवी भांडी देत. या धंद्यात बोधिसत्व उचित लाभ तेवढाच घेत.

त्याच देशात भांड्याचा व्यापार करणारा आणखी एक व्यापारी होता. तो फार लोभी होता. तो व बोधिसत्व परस्परांच्या सल्ल्याने कोठे जायचे ते ठरवून व्यापार करीत.

एकदा दोघे मिळून तेलिवाहा नावाची नदी पार करून आंध्रपुर नांवाच्या गावी पोचले. एकाच्या धंद्याच्या दुसरा आड येऊ नये या हेतूने दोघांनी त्या गावातले निरनिराळे भाग वांटून घेतले. आणि दोघे आपापल्या वांटच्याच्या भागात व्यापाराला निघाले.

त्या आंध्रपुर गावात एक वाण्याचे घर होते. त्या वाण्याचे कुटुंब एका काळी चांगले श्रीमंत होते, परंतु पुढे त्यांना गरीबी आली. त्या कुटुंबातले दोघे भाऊ आणि संपत्ती गेल्यावर उरले काय ते दारिद्र्य अन् एक म्हातारी आई आणि तिची लहान मुलगी. दोघी घरोघरी काम करून आपला उदर निर्वाह चालवीत.

त्यांच्या घरात बरीचशी जुनी भांडी होती. त्यात एक सोन्याचे भांडे होते, चांगली स्थिती असतांना ते वापरात नव्हते. त्यामुळे वापरात नव्हते म्हणून थोडे फिक्के पडले होते. ते सोन्याचे आहे हे दोघींनाही माहीत नव्हते.

लोभी व्यापारी "भांडी घ्या भांडी, पातेल्या तपेल्या! जुन्या द्या व नव्या घ्या!" असे ओरडत त्या बायका रहात त्या घरासमोर आला.

Fullscreen 34 / 68

प्रवासापुरते आठ रुपये, ही पिशवी आणि तराजू शिवाय माझ्या जवळ जो माल आहे तो सर्व तुम्हांला देतो, घ्या!" असे सांगून व सर्व माल देऊन बोधिसत्वांनी सोन्याचे भांडे घेतले आणि निघून गेले.

त्यांनी ठेवून घेतलेले आठ रुपये नदी पार जायला तरीवाल्याला द्यायला लागले.

नंतर लोभी लबाड व्यापारी आपण केलेली युक्ती फळाला येते का पाहण्यासाठी पुन्हां त्या बायका रहात त्या घरासमोर येऊन मोठ्या आविर्भावाने म्हणाला–"बरं तर टाका इकडे ते भांडे आणि घ्या त्या बद्दल एकादे भांडे!"

म्हातारी संतापून त्या लबाड व्यापाऱ्याला म्हणाली–"काय रे बाबा! लाख रुपयाच्या भांड्याला कवडी मोलाचे म्हणून टाकून गेला होतास की! दुसरा एक धर्मात्मा तांबोळी आला होता तो एक हजार रुपये देऊन भांडं घेऊन गेला."

ते ऐकतांच त्या लबाड व्यापाऱ्याला भ्रम झाल्यासारखे झाले.

"लाख रुपयाचं भांडं त्याने उडवलं का? माझं केवढे नुकसान झालं?" असे म्हणत, कपाळ बडवीत रडत आणि वेड लागल्यासारखा जवळचा सर्व माल व पैसा त्या बाईजवळ टाकून देऊन आणि अंगावरचे उपरणे घसरून खाली पडत होते तिकडे ही लक्ष न देता फक्त तराजू हातात घेऊन नदीकाठी धावत गेला. बोधिसत्व तरीत बसून प्रवाहाच्या मध्यभागी पोचलेले दिसले.

त्या लोभी व्यापाऱ्याने तरीवाल्याला तरी परत आणायला हाका मारल्या. "परत कशाला न्यायची रे" बोधिसत्व तरीवाल्याला म्हणाले. बोधिसत्व नदीपार उतरलेले लबाड व्यापाऱ्याने पाहिले मात्र त्याला आवेश चढला आणि तो छाती बडवू लागला. त्याच्या तोंडातून रक्त येऊ लागलं. बोधिसत्वांच्या द्वेषाने त्याची छाती फुटली व तो तेथेच गार झाला.

बोधिसत्वांनी दानधर्म करीत पुढले आयुष्य घालविले.

बुद्धाचे प्रस्थान

बुद्धत्व प्राप्त झाल्यावर सिद्धार्थ जननमरणाच्या बंधनातून मुक्त होऊन निर्वाणप्राप्तीच्या स्थितीला पोहोचला. परंतु मानवजातीला दुःखात व अज्ञानांधाकारात पडलेले पाहून त्याने निर्वाणप्राप्तीचा विचार सोडला व प्रजेला ज्ञानबोध करण्याचे ठरविले.

अगदी प्रथम सिद्धार्थ त्याला सोडून गेलेले जे पांच तपस्वी होते त्यांच्या शोधार्थ निघाला. वाराणासी जवळच्या वनात ते दिसले. त्यांनी सुरवातीला दुरून त्याच्याकडे पाहून दुर्लक्ष केले. परंतु तो जवळ आला तेव्हां विवश होऊन त्यांनी उठून त्याला प्रणाम केला.

त्यानंतर बुद्धाचा शिष्य झाला तो यश नावाचा एका सावकाराचा मुलगा. यशचा बाप संतापून मुलाला परत न्यायला आला. बुद्धाचे त्याच्याशी काही वेळ बोलणे झाल्यावर यशचा बापही बुद्धाचा शिष्य झाला.

Fullscreen 127 34 / 68

प्रवासापुरते आठ रुपये, ही पिशवी आणि तराजू शिवाय माझ्या जवळ जो माल आहे तो सर्व तुम्हांला देतो, घ्या!" असे सांगून व सर्व माल देऊन बोधिसत्वांनी सोन्याचे भांडे घेतले आणि निघून गेले.

त्यांनी ठेवून घेतलेले आठ रुपये नदी पार जायला तरीवाल्याला द्यायला लागले.

नंतर लोभी लबाड व्यापारी आपण केलेली युक्ती फळाला येते का पाहण्यासाठी पुन्हां त्या बायका रहात त्या घरासमोर येऊन मोठ्या आविर्भावाने म्हणाला–"बरं तर टाका इकडे ते भांडे आणि घ्या त्या बद्दल एकादे भांडे!"

म्हातारी संतापून त्या लबाड व्यापाऱ्याला म्हणाली–"काय रे बाबा! लाख रुपयाच्या भांड्याला कवडी मोलाचे म्हणून टाकून गेला होतास की! दुसरा एक धर्मात्मा तांबोळी आला होता तो एक हजार रुपये देऊन भांडं घेऊन गेला."

ते ऐकतांच त्या लबाड व्यापाऱ्याला भ्रम झाल्यासारखे झाले.

"लाख रुपयाचं भांडं त्याने उडवलं का? माझं केवढे नुकसान झालं?" असे म्हणत, कपाळ बडवीत रडत आणि वेड लागल्यासारखा जवळचा सर्व माल व पैसा त्या बाईजवळ टाकून देऊन आणि अंगावरचे उपरणे घसरून खाली पडत होते तिकडे ही लक्ष न देता फक्त तराजू हातात घेऊन नदीकाठी धावत गेला. बोधिसत्व तरीत बसून प्रवाहाच्या मध्यभागी पोचलेले दिसले.

त्या लोभी व्यापाऱ्याने तरीवाल्याला तरी परत आणायला हाका मारल्या. "परत कशाला न्यायची रे" बोधिसत्व तरीवाल्याला म्हणाले. बोधिसत्व नदीपार उतरलेले लबाड व्यापाऱ्याने पाहिले मात्र त्याला आवेश चढला आणि तो छाती बडवू लागला. त्याच्या तोंडातून रक्त येऊ लागलं. बोधिसत्वांच्या द्वेषाने त्याची छाती फुटली व तो तेथेच गार झाला.

बोधिसत्वांनी दानधर्म करीत पुढले आयुष्य घालविले.

बुद्धाचे प्रस्थान

बुद्धत्व प्राप्त झाल्यावर सिद्धार्थ जननमरणाच्या बंधनातून मुक्त होऊन निर्वाणप्राप्तीच्या स्थितीला पोहोचला. परंतु मानवजातीला दुःखात व अज्ञानांधाकारात पडलेले पाहून त्याने निर्वाणप्राप्तीचा विचार सोडला व प्रजेला ज्ञानबोध करण्याचे ठरविले.

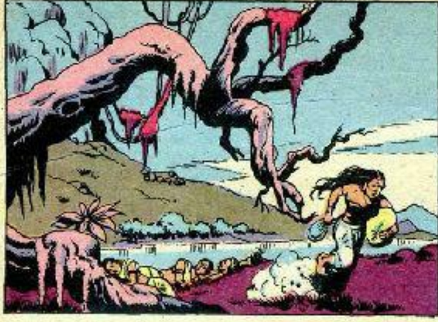
अगदी प्रथम सिद्धार्थ त्याला सोडून गेलेले जे पांच तपस्वी होते त्यांच्या शोधार्थ निघाला. वाराणसी जवळच्या वनात ते दिसले. त्यांनी सुरवातीला दुरून त्याच्याकडे पाहून दुर्लक्ष केले. परंतु तो जवळ आला तेव्हां विवश होऊन त्यांनी उठून त्याला प्रणाम केला.

त्यानंतर बुद्धाचा शिष्य झाला तो यश नावाचा एका सावकाराचा मुलगा. यशचा बाप संतापून मुलाला परत न्यायला आला. बुद्धाचे त्याच्याशी काही वेळ बोलणें झाल्यावर यशचा बापही बुद्धाचा शिष्य झाला.

Fullscreen 127 36 / 68

एका सरोवराच्या काठी काही श्रीमंत तरुण आपापल्या बायकांबरोबर विहार करीत होते. त्यांच्यातला एक ब्रह्मचारी होता. तो एका नर्तकीला बरोबर घेऊन आला होता. सर्व झोपी गेल्यावर त्या नर्तकीने सर्वांच्या अंगावरचे दागिने काढून घेतले आणि पळून गेली.

ते तरुण जागे झाल्यावर त्या तरुणीला धरून आणण्यासाठी निघाले. वाटेत त्यांना बुद्ध भेटला. "एका नर्तकीच्या शोधासाठी का निघाला आहां? आत्म्याच्या शोधार्थ निघाला नाही का? दोन्हीपैकी कोणते श्रेष्ठ?" बुद्धाने त्यांना विचारले. त्यांचे अज्ञान नष्ट झाले व ते बुद्धाचे शिष्य झाले.

उरुवेला नजिक कस्सव (कश्यप) नावाचे थोर तपस्वी होते. आपण थोर ज्ञानी म्हणून त्यांना फार गर्व होता. बुद्धाने आपल्या धर्माचा उपदेश त्या तपस्व्याला केला. झालं, तो व त्याचे शिष्य बुद्धाच्या शिष्यवर्गात सामील झाले

कस्सव व त्याच्या शिष्यांनी आपल्या जटा कातरून नदीत फेंकून दिल्या. अनेक योजनांच्या अंतरावर आणखी दोघां तपस्व्यांच्या शिष्यांनी नदीत स्नान करीत असतां नदीत वहात येत असलेल्या जटा पाहिल्या व कुतूहलवश उरुवेलला आले व बुद्धाजवळ राहू लागले.

बुद्धाची कीर्ती दिग्दिगन्त पसरली. असंख्य शिष्यांना बरोबर घेऊन बुद्ध राजगृहला आला. बिंबिसार राजाने बुद्धाचे अत्यंत आदराने स्वागत केले. बुद्ध त्याचा अतिथि झाला असतां राजा स्वतः बुद्धाला जेवायला वाढी.

बुद्धाचे वडील शुद्धोदन याने बुद्धाला कपिलवस्तूला येण्यासाठी आमंत्रण द्यायला दूत पाठविले आमंत्रण घेऊन गेलेले दूत परतले नाहीत. ते बुद्धा-बरोबर तेथे राहून गेले. तरी बुद्ध कपिलवस्तूला आला. त्याचे वडील, सावत्र आई व इतर लोकांनी त्याचे उत्साहाने स्वागत केले.

